

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN NAĞILLARININ FRAZEOLOGİYASI

İxtisas: 5714.01 – “Müqayisəli-tarixi
və müqayisəli-tipoloji dilçilik”

Elmi sahəsi: Filologiya elmləri

İddiaçı: **Nəzrin Sahib qızı Məmmədova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2026

Dissertasiya işi Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbərlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Gülnarə Rəhim qızı Sadıxova

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zahirə Məşədi Ələkbər qızı Əliyeva

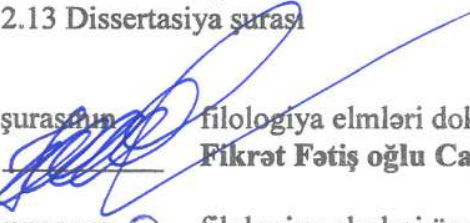

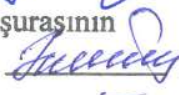
Rəsmi opponəntlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Leyla Orxan qızı Vəzirova

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Vəfa Mirəhməd qızı Seyid

filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Xədicə Ramiz qızı Abdullayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.13 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: filologiya elmləri doktoru, professor
Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Suad Arif qızı Əfəndiyeva

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, dosent
Valeh Bayram oğlu Nəsimov

DISSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Dil və mədəniyyət tandemi müasir dilçiliyin ən aktual istiqamətlərindən biridir. Ümumbəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan nağıllar, hər bir xalqın mənəvi irsinin önəmli və qiymətli tərkib hissəsidir. Nağıllarda bəşəriyyətin tarixi, mənəvi və əxlaqi dəyərləri, insan psixologiyası əks olunub. Nağılın sehrli abı-havasını yaradan ilk növbədə dildir. Buna görə də nağılın linqvistik aspektdə tədqiqi labüddür. Bu cür tədqiqatlar həm xalq danışığı dilinin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi üçün, həm də müqayisəli-tipoloji dilçilik nöqtəyi nəzərindən böyük əhəmiyyətə malikdir.

Nağıllar – şifahi xalq yaradıcılığın çox qədim bir layıdır, frazeologiya isə milli dilin ən qiymətli incisidir. Hər ikisi qeyri-maddi mədəni irsimizin tərkib hissəsidir. Həm fransız həm Azərbaycan nağılları ayrı-ayrılıqda tədqiqata cəlb olunmuşdur. Məsələn, Nikol Belmont, Jan-Jak Vensansini, Fransuaz Moğvan fransız nağılları üzərində, Firudin bəy Köçərli, Hənəfi Zeynallı, Məmmədhüseyn Təhmasib və başqaları Azərbaycan nağılları üzərində tədqiqatlar aparmışdılar.

Frazeologizmlər Azərbaycan və Fransız dillərində geniş məfhumdur. Frazeologizm dilçilikdə bir çox dilçi alimlərin tədqiqat obyektinə olmuş, frazeologiyaya aid əsərlər yazılmışdır. Ş.Balli, F. De Sossür, M.Tağıyev, F.Hüseynov, İ.Həmidov, A.Məmmədli, və başqalarını misal göstərmək olar.

Xalqın dünya haqqında olan təsəvvürünün nağıl mətnlərində əks etdirməsi mifoloji mətnin linqvistik təhlilini aktual edir. Bu təhlil koqnitiv dilçilik nöqtəyi nəzərindən də çox əhəmiyyətlidir. Nağıl mətnlərində istifadə olunan frazeoloji vahidlər xalq təfəkkürünü və konkret fransız və Azərbaycan xalqlarının dünya haqqında olan təsəvvürlərini əks etdirir. Onuda əlavə etmək lazımdır ki, tədqiqat və dissertasiya işlərində biz daha çox Azərbaycan-İngilis, İngilis-Azərbaycan, Azərbaycan-Rus və Rus-Azərbaycan dillərində frazeoloji birləşmələr və frazeoloji vahidlər, atalar sözləri və zərbi-məsəllər müqayisə olunur. Yuxarıda qeyd olunanları, o cümlədən fransız və Azərbaycan nağıllarının frazeologiyasının bu vaxta qədər müqayisəli şəkildə tədqiq olunmamasını nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, fransız və

Azərbaycan nağıllarının frazeologiyasının müqayisəli tədqiqi aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqat işinin obyektı fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərdir. Tədqiqatın predmetini fransız və Azərbaycan nağıllarında istifadə olunan frazeoloji vahidlərin aksioloji və müqayisəli-tipoloji təhlili təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi fransız və Azərbaycan xalq dillərinin qaynaqları olan nağıllarında istifadə olunmuş frazeoloji vahidlərin müqayisəli-tipoloji tədqiqi və təhlilidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur:

- bu sahədə yazılmış əsərlərlə tanış olub, tədqiqatın nəzəri bazasını hazırlamaq;
- fransız və Azərbaycan nağıllarının oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini təyin etmək;
- fransız və Azərbaycan nağıllarında frazeoloji vahidləri araşdırıb üzə çıxarmaq;
- fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin komponent tərkibinə görə təsnifatını aparmaq;
- fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin semantikasını dəqiqləşdirmək, onların kulturoloji funksiyalarını müəyyənləşdirib, hər iki xalqın milli-mədəni dəyərlərini əks etdirən məqamları təhlil etmək;
- fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin leksik-semantik, və funksional-praqmatik təhlilini aparmaq.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyada təsviri, müqayisəli-qarşılaşdırma, tarixi-müqayisəli və aksioloji yanaşma metodlarından istifadə olunmuşdur:

- təsviri metod vasitəsi ilə fransız və Azərbaycan frazeoloji vahidləri kompleks şəkildə öyrənilir;
- müqayisəli-qarşılaşdırma metod frazeoloji vahidlərin leksik-semantik tərkibində olan oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirməyə imkan yaradır;
- tarixi-müqayisəli metod tədqiq olunan frazeoloji vahidlərin etimologiyasını, onların əsrlər boyu keçdikləri semantik təkamül yolunu təyin etməyə imkan yaradır.

- aksioloji yanaşma metod vasitəsilə fransız və Azərbaycan xalqlarının milli-mədəni xüsusiyyətləri aşkar olunur.

- semantik-təhlil metod köməyi ilə fransız və Azərbaycan nağıllarında istifadə olunan frazeoloji vahidlərinin məna çalarları, sinonim, antonimlik xüsusiyyətləri aşkar olunur.

- diskurs metod vasitəsi ilə fransız və Azərbaycan xalqlarının düşüncə tərz, ideologiyası və dəyərləri öyrənilir.

- kontekstual metod fransız və Azərbaycan nağıllarında istifadə olunan frazeoloji vahidlərin mənalarını dəqiqləşdirməyə imkan yaradır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqat işinin nəticəsi kimi müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

- Fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnləri dünya milli mənzərəsinin ən qədim və mühüm hissəsi kimi, fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnlərində istifadə olunmuş frazeoloji vahidlər isə dünya dil mənzərəsinin ən qədim və az dəyişən hissəsi kimi dəyərləndirilə bilər;

- Fransız və Azərbaycan dillərində eyni süjet xəttinə malik olan nağıllar mövcuddur;

- Fransız və Azərbaycan nağıllarında ekvivalent frazeoloji vahidlər qeydə alınıb. Bu vahidlərin leksik-semantik oxşarlığı fransız və Azərbaycan dil daşıyıcılarının assosiativ-obrazlı düşüncəsinin eyni ya oxşar olduğunu sübut edir;

- Tədqiq olunan hər iki dildə milli rəngarəngliyi ilə seçilən, müqayisə olunan dildə mövcud olmayan frazeoloji vahidlər mövcuddur. Bu frazeoloji vahidlər fransız və Azərbaycan xalqının tarixi təcrübəsinin fərdiliyi, düşüncə tərzinin özünəməxsusluğu ilə izah olunur;

- Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlədilən fərqli frazeoloji obrazlar hər iki dilin milli dil mənzərəsinin yaradılmasında mühüm rol oynayır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyini məsələnin qoyuluşu təmin edir. Bu vaxta qədər, fransız və Azərbaycan nağılları, və burada işlənən frazeoloji vahidlər müqayisəli tədqiqata cəlb olunmamışdır.

Dissertasiyada ilk dəfə fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnləri müqayisəli şəkildə tədqiq olunur, iki müxtəlif sistemli dillərin frazeoloji sistemləri nağıllar çərçivəsində tutuşdurulur, müqayisə olunur,

onların oxşar və fərqli xüsusiyyətləri aşkar olunur və bunun nəticəsində fransız və Azərbaycan nağıllarının frazeologiyasının aksioloji təhlili aparılır. Bu təhlil nəticəsində fransız və Azərbaycan xalqlarının dəyərlər paradigması müəyyənləşdirilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin müqayisəli-tipoloji təhlili müqayisəli dilçilik və frazeologiya sahələri üçün zəngin materialdır.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə edilmiş nəticələrdən praktik fransız dili dərslərində, habelə fransız və Azərbaycan dillərinin leksikologiyası, semasiologiyası, üslubiyyəti, dil tarixi, koqnitiv dilçilik, etnolinqvistika, dünya ədəbiyyatı, folklorşünaslıq dərslərində, kontrastiv leksikologiya və kontrastiv frazeologiya üzrə xüsusi seminarlarda istifadə oluna bilər. Dissertasiyanın materialları “Fransızca-Azərbaycanca/Azərbaycanca-Fransızca frazeoloji lüğətlərin hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın əsas elmi nəticələri Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi Respublika və Beynəlxalq səviyyəli elmi-praktiki konfranslarda məruzələr edilmiş, ölkəmizdə və xaricdə dərc olunan müxtəlif elmi məcmuələrdə məqalələr dərc olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş 7 səhifə – 12907 işarə, I fəsil 35 səhifə – 65898 işarə, II fəsil 43 səhifə – 72854 işarə, III fəsil 27 səhifə – 43708 işarə, nəticə 3 səhifə – 5888 işarə. Dissertasiya işi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, ümumilikdə 130 səhifə – 201255 işarədən ibarətdir.

DISSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “Giriş” hissəsində problemin aktuallıq dərəcəsi, elmi yeniliyi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodoloji əsası müəyyənləşdirilib, həmçinin tədqiqatın obyektı və predmeti,

nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası və quruluşu haqqında sistemli məlumat verilmişdir.

Dissertasiyanın “**Tədqiqatın elmi əsasları**” adlı birinci fəslə beş paragrafa ayrılır. “**Frazeologiyanın yaranması və inkişaf yolları**” adlı birinci paragrafında frazeoloji vahidlərin formalaşması və onların semantik-struktur xüsusiyyətlərinin fransız və Azərbaycan dillərində tipoloji cəhətdən araşdırılması nəzərdə tutulur. Azərbaycan və fransız dillərində frazeoloji birləşmələrin müqayisəli araşdırılması həm də ona görə əhəmiyyətlidir ki, belə araşdırma həmin dillərin qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə, onların leksik-semantik inkişafı haqqında düzgün təsəvvürün formalaşmasına kömək edir.

Frazeoloji vahidlərinin ilk tədqiqatçıları arasında F. de Sossür və Ş.Balli xüsusi qeyd olunmalıdır. F.de Sossür və onun tələbəsi Ş.Balli frazeologiyayı leksikologiyanın müstəqil şöbəsi kimi ayırmış və bununla frazeologiyayı nəzəri cəhətdə öyrənilməsinə təkan vermişdilər. Frazeologiyanın nəzəri əsasları XIX əsrin sonunda qoyulur. Fransız alimi Mişel Breal 1897-ci ildə dərc etdirdiyi əsərində *formules, locutions, groupes articulés* adlandırdığı söz birləşmələrindən danışır, onların sabit və qeyri-dəqiq semantikaya malik olduqlarını xüsusi olaraq vurğulayır.¹ Yuxarıda adları çəkilən alimlər frazeologiya elminin yaranmasına müəyyən töhfələrini veriblər. Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, frazeologiyanın müstəqil elm sahəsi kimi formalaşmasında İsveçrə alimi Şarl Balli xüsusi qeyd olunmalıdır.

Şarl Balli 1909-cu ildə nəşr olunan *Traité de Stylistique française* adlı kitabında, dilçilikdə ilk dəfə olaraq, *frazeologiya* terminini işlətməmiş və frazeologizmin ilk tərifin vermişdir. İsveçrə alimi söz birləşmələrini dörd qrupa ayırır:

1. sərbəst söz birləşmələri;
2. adi birləşmələr;
3. frazeoloji qruplar;
4. frazeoloji birləşmələr.

Beləliklə, Ş.Balli söz birləşmələrini onların sabitlik dərəcəsinə görə müəyyənləşdirir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Ş.Balli bir qədər sonra bu təsnifatını təkmilləşdirməyə qərara alır və növbəti

¹ Bréal, M. Essai de sémantique (Science des significations) / M.Bréal. – Paris: Hachette, – 1924. – 378 p.

kitabında, adi söz birləşmələrini və frazeoloji qrupu “ara tip” kimi müəyyənləşdirməklə, yalnız iki qrup üzərində dayanır: sərbəst söz birləşmələri və frazeoloji birləşmələr.²

Şarl Ballidən sonra, Avropada, frazeologiya məsələləri ilə bir sıra alim məşğul olmuşdur. Onların sırasında F.de Sossür, A.Seşeye, C.Boer³ kimi tanınmış dilçilər olsa belə heç biri, sırf frazeologiyaya həsr olunmuş fundamental bir əsər dərc etdirməmişdi.

Aparığımız araşdırmalar əsasında deyə bilərik ki, frazeologiya sahəsinə xüsusi diqqət Sovet dilçilik məktəbində formalaşmış. 1931-ci ildə sovet alimi Y.İ.Polivanov frazeologiyaya xüsusi önəm verərək, qeyd etmişdir ki, “*frazeologiyanın leksikologiyaya münasibəti sintaksisin morfolojiyaya olan münasibətinə bənzəyir*”. Y.İ.Polivanov kəmiyyət baxımından frazeoloji vahidlərin sintaktik vahidlərlə, məna baxımından isə leksik vahidlərlə eyni ölçülü olduğunu göstərmişdir.⁴

Avropa təcrübəsində işlədilən *locution, idiom, expression*, sovet dilçilik məktəbində geniş yayılmış *sabit söz birləşməsi, frazeologizm, frazeoloji birləşmə* və s. kimi terminlər müxtəlif tədqiqatlarda bir-birini əvəz edir. Bu termin qarışıqlığı dilçilikdə müəyyən çətinliklər yaradır. Bir ölkədə yaşayan alimlər belə, bu məsələdə fikir müxtəlifliyi nümayiş etdirirlər. Məsələn, ölkəmizdə frazeologiya ilə məşğul olan alimlərdən, S.Cəfərov *idiom, idiomatik ifadələr, ibarələr*⁵, S.Murtuzayev *frazeoloji vahidlər*⁶, H.Bayramov V.V.Vinoqradovun təklif etdiyi *frazeoloji birikmə, frazeoloji birləşmə və frazeoloji bitişmə*⁷ terminlərində istifadə

² Bréal, M. Essai de sémantique (Science des significations) / M.Bréal. – Paris: Hachette, – 1924. – 378 p.

³ Boer, C. Essais de syntaxe du français moderne / C.Boer. Vol. I. Groningen: – Paris: Noordhoff, – 1922. – 131 p.; Saussure, F. Cours de linguistique générale / F.Saussure. Publié par C.Bally et A.Sechehayes avec la collaboration de A.Riedlinger. – Lausanne-Paris: Payot, – 1916. – 336 p.; Sechehayes, A. Locutions et composés // Journal de psychologie normale et pathologique, – 1921. vol. 18, – pp. 654-675.

⁴ Поливанов, Ю.И. Крут современных проблем современной лингвистики // – Москва: Русский язык в советской школе, – 1929. № 1, – с. 57-62.

⁵ Cəfərov, S. Müasir Azərbaycan dili. Leksika / S.Cəfərov. – Bakı: Maarif, – 1970. – 236 s.

⁶ Murtuzayev, S. M.F.Axundovun komediyalarının dil və üslub xüsusiyyətləri / S.Murtuzayev. – Bakı: Azərnaşr, – 1962. – s.62-105.

⁷ Bayramov, H.A. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları / H.A.Bayramov. – Bakı: Maarif, – 1978. – 176 s.

edirlər. Bu məsələ ilə bağlı çuvas dilinin frazeologiyası ilə məşğul olan M.F.Çernov V.Vinoqradovun bölgüsünə münasibət bildirmişdir. Alimin fikrincə, V.Vinoqradovun təklif etdiyi bölgü frazeologizmlərin daxili təsnifinə aiddir. M.F.Çernov frazeologizmləri bir tipdə birləşdirmiş, onları idiomatik birləşmələr, yaxud idiom-frazeologizmlər adlandırmış, onların arasında fərqlərin meydana çıxması səbəbini isə idiomatikləşmə dərəcəsində axtarmağı təklif etmişdir.⁸

“Frazeologiyanın aksioloji aspektdə tədqiqi” adlı ikinci paraqrafda hər iki dildə frazeologiyanın dəyərlər baxımından müqayisəsi zamanı dil hadisələrinin qanunauyğunluqları və özünəməxsus cəhətləri, mövcud frazeoloji vahidlərin nəsildən nəslə ötürülən milli dəyərlərin təbliğinə imkan yaratması məsələləri işıqlandırılır. Bildiyimiz kimi, dil sisteminin fonetik, morfoloji, leksik, sintaktik və s. səviyyələri mövcuddur. Bu səviyyələr dili ümumilikdə xarakterizə edir və onu hərtərəfli öyrənmək üçün geniş imkanlar yaradır. Lakin hər bir dilin məhz frazeoloji tərkibində xalqın dünyagörüşü, özünəməxsusluğu, tarixi və mədəni irsi, milli xüsusiyyətləri tam rəngarəngliyi ilə, daha dolğun və aydın şəkildə əks olunur. Bu haqda N.F.Seyidəliyev yazır: *“Dilin lüğət tərkibində xüsusi lay kimi dəyərləndirilən frazeoloji vahidlər hər bir xalqın həyat və məişətini, adət və ənənələrini əks etdirən bir güzgülə bənzədilir”*.⁹

Aksiologiya yunan dilində *aksio* (dəyər) + *logos* (söz, elm) dəyərlər haqqında elmdir. Aksioloji dilçilik V.Fon Humboldtun “xalqın ruhunun” dildə təzahür etməsi haqqında yürütdüyü fikrə əsaslanır. Aksioloji dilçiliyin əsas tədqiqat obyekti xalqın milli dəyərlərinin dildə konseptuallaşmasıdır. *“Aksioloji dilçilik diqqətini reallığın dildə konseptuallaşmasının xüsusiyyətlərinin tam olaraq və ayrı-ayrı mənə bildirən universalıyaların dildə təcəssümü üzərində cəmləşdirir”*.¹⁰

Frazeoloji vahidlərin aksioloji aspektdə təsviri və təhlili istənilən xalqın dəyərlər dünyası ilə tanış olmaq üçün geniş imkanlar

⁸ Azərbaycan nağılları: [5 cildə] / tərt. ed. M.H.Təhmasib – Bakı: Azərbaycan SSR EA, – c. 1. – 1960. – 328 s., – s.85-86.

⁹ Seyidəliyev, N.F. Azərbaycan dastan və nağıl dilinin frazeologiyası: / filologiya üzrə elmlər doktoru dis. / – Bakı, 2007. – 264 s., – s.10.

¹⁰ Юнусова, Р.Д. Aksiология фразеологизмов со значением «гостеприимство» в русском и татарском языках: / дисс. на соискание ученой степени канд. фил.наук. / – Казань, 2009. – 157 с., – с.7.

yaradır. Təsadüfi deyildir ki, son dövrlərdə bu istiqamətdə ciddi araşdırmalar aparılmış, maraqlı fikirlər irəli sürülmüşdür. Azərbaycanda bu məsələ ilə bağlı akademik Kamal Abdullanın çox maraqlı araşdırmaları var. Alim öz yaradıcılığında dilimizdə işlənən bir çox ifadələri aksioloji aspektdə təhlil edir və bununla da, bir çox məsələlərə aydınlıq gətirir. K.Abdullanın fikrinə görə, dilimizdə işlətdiyimiz bir çox ifadələr xalqımızın inanc sistemi ilə sıx əlaqəlidir: *“Dastanın qəhrəmanı qardaşını dağa, suya ... bənzədir (...) Və orası da var ki, öz köküylə bu bənzətmə real bir inanca, sadəlövh də olsa inanca dirənəməlidir”*.¹¹

“Fransız və Azərbaycan nağıllarının linqvistik təhlili haqqında” adlı üçüncü paragrafda dilçiliyin tələbləri baxımından nağılların ideya-məzmununun açılmasında frazeoloji vahidlərin rolu müəyyənləşir, onların məna və məzmun imkanları araşdırılır.

Aparığımız araşdırmalar əsasında deyə bilərik ki, elmi dairələrdə nağıllar, əsasən, folklorşünasların diqqət mərkəzində olmuşdur. Dilçilər bu mətnlərin linqvistik təhlili ilə çox az məşğul olublar. Nağıl tədqiqatçılarının arasında xüsusilə V.Y.Proppun adı qeyd olunmalıdır. Alimin 1928-ci ildə nəşr olunmuş “Nağılın morfoloqiyası” və “Sehrli nağılların tarixi kökləri” adlı əsərləri bu sahədə yazılan ən məşhur tədqiqatlardandır. V.Y.Propp sehrli nağılları tərkib hissələrinə görə sistemləşdirir və bütün nağıl personajlarını yeddi qrupa ayırır:

1. Şər qüvvə: əjdaha, div, cadugər və s.
2. Müdafiə edən qüvvə: sehrbaz;
3. Onun köməkçisi: hər hansı bir heyvan;
4. Qəhrəmanın axtardığı personaj: kral, kraliça, şahzadə qız, qəhrəmanın valideynləri;
5. Axtarışa göndərən şəxs: kral ya kraliça;
6. Qəhrəman;
7. Satqın.¹²

Azərbaycan nağıllarının linqvistik təhlilinə həsr olunmuş əsərlərin sayı o qədər də çox deyil. 2007-ci ildə bu mövzuya aid,

¹¹ Abdulla, K.M. Sırr içində dastan və yaxud gizli Dədə Qorqud / K.M.Abdulla. – Bakı: Elm, Yeni Nəşrlər Evi, – 1999. – 288 s., – s.48.

¹² Пропп, В.Я. Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки / В.Я.Пропп. – Москва: Лабиринт, – 1998. – 511 с.

nağıllarla yanaşı dastanlar da daxil olmaqla, iki doktorluq işi müdafiə olunub: S.Ə.Abdullayeva “Azərbaycan nağıl və dastanlarının dili” adlı dissertasiyasında nağıl və dastanlarımızın leksik–semantik və üslubi xüsusiyyətlərini, orada işlənən onomastik vahidləri, qoşmaları, alınma sözləri, N.F.Seyidəliyev isə “Azərbaycan dastan və nağıl dilinin frazeologiyası” adlı doktorluq dissertasiyasında dastan və nağıllarımızda işlənən frazeoloji vahidlərin leksik-qrammatik və üslubi-funksional xüsusiyyətlərini araşdırıblar.

“Fransız və Azərbaycan nağıllarının quruluşu” adlı birinci fəslin dördüncü paragrafında isə məqsəd hər iki xalqın nağıllarında frazeoloji vahidlərin leksik-semantik oxşarlığını aşkarlamaq, frazeoloji vahidlərin kompleks təsvirini vermək, müqayisəli və linqvokulturoloji təhlilə cəlb etməklə mətndəki funksiyalarını müəyyənləşdirməkdir.

Fransız və Azərbaycan nağıllarını müqayisə etmək üçün, ilk növbədə, onların quruluşunu təyin etmək lazımdır. Bu haqda O.Əliyev yazır: *“Nağılların hərtərəfli tədqiqi onların müxtəlif süjet bölümlərinin hər birinin ayrı-ayrılıqda sistemli şəkildə öyrənilməsindən sonra mümkündür. Ancaq bu yolla folklorun müxtəlif janrlarının oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq, onların janr sərhədini müəyyənləşdirmək və hər birinin səciyyəvi cəhətlərini aydınlaşdırmaq olar”*.¹³

N.Roşianu hesab edir ki, folklor janrına aid əsərlər, o cümlədən nağıllar, stereotip struktura malikdir, bu cür əsərlərdə, zaman keçdikcə, sabit söz formullarına çevrilmiş müəyyən “ümumi yerlər” var¹⁴. N.Roşianunun adlandırdığı “ümumi yerlərə” bir çox dünya xalqlarının nağıllarında mövcud olan, nağılın əvvəlində və sonunda işlədilən xüsusi ifadələri aid etmək olar.

Y.V.Çəmənzəminli ənənəvi formulları nağılın zینəti hesab edir: *“Nağıl ədəbiyyatının müəyyən üsulu var. Onları gözəl edən müəyyən dil, tərkib və cümlələrdir. Xalq ədəbiyyatı ilə maraqlananlar bu nöqtəni unudarlarsa, çəkdikləri zəhmət hədəf olar”*.¹⁵

¹³ Əliyev, O. Azərbaycan nağılları: janr, süjet və obraz problemləri / O.Əliyev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2019. – 304 s., – s.17.

¹⁴ Рошияну, Н. Традиционные формулы сказки / Н. Рошияну. – Москва: Наука, – 1974. – 336 с., – с.53.

¹⁵ Çəmənzəminli, Y.V. Azərbaycan nağıllarının əhval-ruhiyyəsi: [3 cildə] / Y.V.Çəmənzəminli. – Bakı: Avrasiya Press, – c. 3. – 2005. – 439 s., – s.277-278.

Həm fransız, həm Azərbaycan nağılları ənənəvi formullardan ibarət olan girişlə başlayır. Başlangıç formullarının əsas məqsədi dinləyicilərin nağıla maraqlarını oyatmaqdır. Bunun üçün başlangıç formullarında ən müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Bir qayda olaraq, bu cümlələr oxucuları və dinləyiciləri nağılın baş verdiyi zaman və məkan haqqında məlumatlandırır, onların diqqətini cəlb etmək üçün sanki bir intriqa yaradır.

Nağılın ortasında medial formullar işlənir. Azərbaycan nağıllarında bu formullar dinləyicinin marağını daha da artırmaq üçün, fransız nağıllarında isə, dinləyicinin diqqətini yoxlamaq üçün işlədilir.

Həm fransız, həm Azərbaycan nağılları, bir qayda olaraq, sonluq formulları ilə yekunlaşır. Giriş və sonluq formulları nağıldan nağıla təkrarlanır və tədricən frazeoloji vahid statusunda tədqiq etdiyimiz dillərin frazeoloji fonduna daxil edilir. Bu haqda dissertasiyanın üçüncü fəslində daha ətraflı bəhs olunur.

Fəslin beşinci paragrafı ***“Fransız və Azərbaycan nağıllarının əsas arxetipləri”*** adlanır. “Arxetip” (yunan dilində *arche* “başlangıç” və *typos* “obraz”) termini “ilkin nümunə, proobraz” mənalərini daşıyır. Bu termini elmi dairələrə daxil edən K.Q.Yunq, bu haqda belə yazır: *“Dünya ədəbiyyatındakı miflərin və nağılların dünyanın harasında və nə zaman baş verməsindən asılı olmayaraq, eyni motivləri ehtiva etməsini nümayiş etdirən saysız müşahidələr ortaya çıxmışdır. Eyni motivləri insanların fantaziyalarında, yuxularında, sayıqlamalarında, xəyala dalmalarında da görürük. Mən bu tip təsvirlərə və onların assosiasiyalarına arxetip düşüncələr adını verirəm”*.¹⁶

H.V.Quliyev hesab edir ki, *“arxetiplər nəzəriyyəsinin müddəalarına ən yaxın olan antropoloji məktəb süjet və motiv oxşarlığını insanların dünyanı 15 ortaqlıq dərk etmə modeli ilə izah etsə də, bu məsələlər arxetip nəzəriyyəsində insan psixologiyasının öyrənilməsi kontekstində daha geniş və konseptual izah imkanları qazandı. Üstəlik arxetiplərin araşdırılması nəticəsində müəyyən olundu ki, bu oxşarlıq, ayrı-ayrı xalqların folklorunda və ədəbiyyatında özünü göstərir”*.¹⁷

¹⁶ Jung, C.G. Anılar, düşlər və düşüncələr (Çeviren: İris Kantemir) / C.G.Jung. – İstanbul: Can Sanay yayınları, – 2012. – 330 s., – s.327.

¹⁷ Quliyev, H.V. Müdrik Qoca arxetipinin semantik strukturu və paradigmaları / H.V.Quliyev. – Bakı: Elm və təhsil, – 2016. – 216 s., – s.14.

*Birinci fəsildən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*¹⁸

Aparığımız tədqiqat nəticəsində bəlli oldu ki, fransız və Azərbaycan nağıllarında bir çox oxşar cəhətlər mövcuddur. Hətta, bəzi nağılların süjeti tam üst-üstə düşür. Dissertasiyanın II fəsli **“Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin komponent tərkibinə görə təsnifatı”** adlanır. Bu fəsildə fransız və Azərbaycan dillərində aşkarlanan paralellər, oxşar və fərqli sujetə malik olan nağıllar və bu nağılların oxşar və fərqli linqvistik xüsusiyyətləri, o cümlədən bu nağıllarda istifadə olunan frazeoloji vahidlərin müqayisəli tədqiqi və təhlilindən bəhs olunur.

Fəslin I paragrafı **“Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər”** adlanır. Burada frazeoloji vahidlərin təsnifi və onların səciyyəvi cəhətləri təhlil olunur. Həmçinin, paraqrafda fransız və Azərbaycan nağıllarındakı idiomların, atalar sözlərinin, zərb-məsəllərin, hikmətli sözlərin təsnif edilməsi nəzərdə tutulur.

Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər insan bədən üzvlərini adlandıran leksemlərin iştiraki ilə düzəlir. Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər tədqiq etdiyimiz fransız və Azərbaycan dillərinin frazeoloji fondunun ən əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Bu fakt nağılları araşdırarkən də öz təsdiqini tapdı. Aparığımız tədqiqat nəticəsində

¹⁸ Məmmədova, N.S. Azərbaycan və fransız nağıllarında süjetlərin leksik-semantik oxşarlığı // Karabağ Uluslararası Sosial və Beşəri Bilimlerde Modern Araştırmalar Konqresi, – Bakı: AMEA Folklor İnstitutu, Nizami Gəncəvi adına ədəbiyyat İnstitutu, Qafqazşünaslıq İnstitutu, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, ADPU, – 17-19 iyun, – 2021, – s. 316-317.; Azərbaycan və Fransız dilçiliyində frazeologiyanın tədqiqi məsələləri // 6. Uluslararası Ekonomi ve Sosyal Bilimler Konferansı, – Kipr Elm Universiteti: – 18-19 sentyabr, – 2021, – s.22-23.; Fransız və Azərbaycan nağıllarının əsas arxetipləri // “Təhsil, tədqiqat və innovasiyanın vəhdəti” mövzusunda doktorant və magistrantların IV Respublika elmi konfransı. Magistrant və doktorantların IV Respublika konfransı, – Naxçıvan, – 29 aprel, – 2022, – s.300-304.; Сопоставительное изучение фразеологических единиц в Азербайджанских и Французских сказках на лингвокультурологическом уровне // – Социально-правовые аспекты языковой политики РФ: опыт сохранения и продвижения языков народов России и мира, – Махачкала, – 15 май, – 2025, – с.28-33.; Formulas of Space and Time in French and Azerbaijani Fairy Tales // International Conference on “Second language teaching/acquisition in the context of multilingual education”, – Georgia: – 24-25 October, – 2025, – pp.316-323.

deyə bilərik ki, həm fransız, həm də Azərbaycan nağıllarında somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər ən çoxsaylı qrup təşkil edir. Lakin əldə etdiyimiz material əsasında deyə bilərik ki, hər iki dildə somatizm tərkibli frazeoloji vahid çox olsa belə, onların arasında ekvivalentlər yox dərəcəsidədir. Bunu da izah etmək çətin deyil. Hər bir xalq cəmiyyətdə baş verən hadisələrə müxtəlif reaksiya verir və emosiyalarını özünə xas şəkildə ifadə edir. Buna görə də, iki dildə istifadə olunan frazeoloji vahidlərin tərkibində müxtəlif komponentlər ya daha çox, ya daha az işlənir, ya da ümumiyyətlə işlənmir.

“Tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər” adlı ikinci paragrafda Fransız və Azərbaycan nağıllarında fransız və Azərbaycan xalqlarının dini etiqadları öz əksini tapmışdır. Tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər, onların milli özünəməxsusluğu, çoxmənalılığı, üslubi fəallığı məsələlərinin aydınlaşdırılmasına həsr olunması nəzərdə tutulur. Hər iki xalqın nağıllarında rast gəlinən hər iki dildə tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər qeydə alınmışdır.

İlk növbədə “Dieu” – “Allah” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlərə müraciət edək. Fransız dilində bu leksemlə 6 frazeoloji vahid qeydə alınıb:

- Dieu soit loué – “Allaha şükür”: *“Dieu soit loué, s’écria-t-elle un moment après, ce sont mes frères”* (“La Barbe bleue”. Ch.Perrault);

- Dieu le veuille – Allah qoysa, Allahın izni ilə: *“Dieu le veuille, répondit la Reine...”* (“Riquet à la houppe”. Ch.Perrault) və s. Fransız nağıllarında “Dieu” leksemi, bir çox hallarda, “Ciel”, “Cieux” – “Göy”, “Göylər” leksemləri ilə əvəz olunur. Azərbaycan nağıllarında, tərkibində “Allah” leksemi olan frazeoloji vahidlər daha çoxdur. “Allah” sözü ilə yaranan frazeoloji vahidlər, xalqımızın hər bir vəziyyətində, həm xeyrində, həm də şərində, hətta adi bir halda, Uca Tanrıya üz tutmasından xəbər verir:

- Allaha (çox) şükür: *“Allaha çox şükür, dövlət, cah-calal səndə”* (“Qəmər”);

- Allah kölgəsini üstümüzdən əskik eləməsin: *“Pəri Soltan çox rəhmli xandı, Allah onun kölgəsini bizim üstümüzdən əskik eləməsin”* (“Dərzi şagirdi Əhməd”) və s.

“Onomastik frazeoloji vahidlər” adlı ikinci fəslin üçüncü paragrafında isə məqsədimiz hər iki xalqın nağıllarında işlənən dini xarakterli frazeoloji vahidlərin semantik və struktur cəhətdən inkişafını izləmək, bir sıra oxşar və fərqli cəhətlərindən ətraflı bəhs etməkdir.

Fransız və Azərbaycan nağıllarında toponimlər və antroponimlər vasitəsilə yaranan frazeoloji vahidlər işlənir. Bu frazeoloji vahidlər mədəni-tarixi məlumatlarla zəngindir. Hər iki müqayisə olunan dildə maraqlı misallar diqqətimizi cəlb etdi. Fransız nağıllarında işlənən toponim tərkibli frazeoloji vahidlərə müraciət edək:

-l'eau de la Reine de Hongrie – “Macarıstan kraliçasının suyu”, xüsusi ətr növü: *“On lui frotte les tempes avec de l'eau de la Reine de Hongrie; mais rien ne la faisait revenir”*. “Yatmış gözəl” nağılında bu ifadənin iştirakı ilə yaranmış cümləni dilimizə aşağıdakı kimi çevirmək mümkündür: *“Onun məbədləri Macarıstan kraliçasının suyu ilə yuyulur; amma heç nə onu geri qaytara bilmir”* (“La Belle au bois dormant”. Ch.Perrault). Azərbaycan dilində: – burada mənəm Bağdadda kor Xəlifə – təkəbbürlü insan haqqında: *“Belə buz yazıb buzov çıxartmışam, daha nə bilim, burada mənəm Bağdadda kor Xəlifə”* (“Məhəmməd”) və s.

Bir çox frazeoloji vahid peyğəmbərlərimizin adı ilə düzəlib. Bu haqda dinlə bağlı frazeoloji vahidlərə həsr olunmuş paragrafda bəhs olunur.

“Rəqəm tərkibli frazeoloji vahidlər” adlı dördüncü paragrafda say tərkibli vahidlərin Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənmə metodları, funksiyaları müqayisə olunur.

Rəqəmlər hər bir xalqın dilində mövcuddur və miqdar bildirməklə yanaşı, müxtəlif rəmzlər, müxtəlif konnotasiyalar yaradır. Bəzən rəmzlər müxtəlif xalqlarda fərqli mənə daşıyır, bu da dilin kodlaşdırılması prosesində bu və ya digər dil icmasının koqnitiv qabiliyyətində mövcud olan fərqlə izah oluna bilər. Bir çox hallarda rəqəmlərin rəmzi mənası müxtəlif xalqlarda eynidir. Bu onunla izah oluna bilər ki, yer üzündə olan bütün insanlar eyni hissləri yaşayır. Digər tərəfdən, eyni dinə mənsub olan xalqların mədəniyyətində eyni rəmzlər mövcud ola bilər.

Fransız və Azərbaycan nağılları “bir” rəqəmi olan ifadə ilə başlayır: *Il était une fois – Biri vardı, biri yox...*

Azərbaycan nağıllarında tərkibində “bir” rəqəmi olan frazeoloji vahidlər çoxdur (16 vahid qeydə alınıb):

- donuzdan bir tük də qopartmaq qənimətdir – cüzi bir şeyi özünə qənimət bilmək: *“Donuzdan bir tük də qoparmaq qənimətdir”* (“Tələtin nağılı”) və s.

İkinci fəslin **“Zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər”** adlı beşinci paraqrafında zoonim komponentli frazeologizmlərin Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənmə məqamları təhlil olunur.

Zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər bir çox dillərdə mövcuddur. Bu ifadələr insanın bineyi-qədimdən təbiətlə və heyvanlar aləmilə sıx əlaqəsindən yaranıb. Maraqlı faktdır ki, fransız nağıllarında zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər demək olar ki, yox dərəcəsidədir, “hibou” – “bayquş” zoonimi olan bir frazeoloji vahid qeydə almışıq: -crier en hibou désespéré – ümitsiz bayquştək qışqırmaq: “En entrant dans un grand bois, si matin qu’il ne voyait qu’à peine son chemin, il entendit un hibou qui criait en hibou désespéré” (“La Belle aux cheveux d’or”. Mme d’Aulnoy).

Azərbaycan dilində zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər kifayət qədərdir. Frazeoloji vahidlərin yaranmasında istifadə olunan zoonimlər aşağıdakılardır: “it”, “at”, “keçi”, “ilan”, “pişik”, “qarğa”, “quş”, “toyuq”.

“İt/köpək” leksemləri ilə düzələn frazeoloji vahidlər (5 vahid):

- it günü – çətin həyat: “Onların günü it günü idi” (“Şirzad”);

“İlan” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (3 vahid):

- ilan ağzından qurtarmaq – çox təhlükəli vəziyyətdən çıxmaq:

“Bizi ilan ağzından qurtarmısan” (“Naxırçı oğlu Eyvazın nağılı”);

“At” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (2 vahid):

-at oynatmaq – hünər göstərmək: “Kəbindən sonra mən gərək sənin üçün pəhləvan paltarı geyinib ata minib camaatın qabağında at oynadım” (“Qara vəzir”);

“Keçi” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (2 vahid):

- keçi can hayında, qəssab piy axtarır – hər kəs öz mənafeyi haqqında fikirləşir: “Eh keçəl, keçi can hayında, qəssab piy axtarır”. (“Eloğlu”);

*İkinci fəsildən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*¹⁹

Dissertasiyanın **“Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin aksioloji və funksional-praqmatik xüsusiyyətləri”** adlı üçüncü fəsli 6 paragrafdan ibarətdir. Fəslin **“Fransız və Azərbaycan nağıllarında frazeoloji obrazlığın yaranmasında milli-mədəni faktor”** adlı birinci paragrafında mövzu ilə bağlı bütün materiallar elmi-nəzəri təhlil süzgecindən keçirilir, yeni elmi nəticələr əsasında ümumiləşdirmələr aparılır.

Hər bir dilin frazeoloji sistemi bu dildə danışan xalqın tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, xarakteri ilə sıx bağlıdır. Digər dil səviyyələrindən daha çox məhz dilin frazeoloji qatı xalqın təfəkkür tərzini, mənəvi dəyərlərini özündə ehtiva edir. Frazeoloji vahidlərdə cəmləşən xalq müdrikliyi, təfəkkür və hikmət xalq-dil əlaqəsini çox gözəl nümayiş etdirir. Milli-mədəni xüsusiyyətlər, o cümlədən realiyalar, lakunar frazeoloji vahidlərin yaranmasına təsir edir. Fransız və Azərbaycan nağıllarının frazeologiyasının müqayisəli tədqiqi nəticəsində deyə bilərik ki, iki dildə daha çox müqayisə olunan dildə ekvivalenti olmayan ifadələr mövcuddur. Bu cür frazeoloji vahidlər dilçilikdə “lakunar” (fransız dilində “lacune” – “boşluq” deməkdir) ifadələr adlandırılır.

Dildə lakunarlıq problemini M.Qallio, J.P.Vine, J.Darbelne, V.Doroşevski, Y.Sorokin, E.M. Vereşaqin, İ.A.Sternin, G.V.Bıkova

¹⁹ Məmmədova, N.S. Tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. №9, – s.21-30.; Соматические фразеологизмы во французских и Азербайджанских сказках // – Польша: Collogium journal, – 2022. №31(154), – с. 67-72.; Структурно-семантические особенности Число содер жащих фразеологических Единиц, используемых во французских и Азербайджанских сказках // – Российская Федерация, КБР: Научные известия, – 2022. №30, – с.36-42.; Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin komponent tərkibinə görə müqayisəli-tipoloji təsnifatı // – Bakı: ADPU xəbərlər, Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, – 2023. №1(71), – s. 9-18.; Structural-semantic analysis of zoonym-containing phraseological units used in French and Azerbaijani fairy tales // Fifteenth International Eurasian Conference on Language and Social Sciences (ECLSS2023), – Lithuania, Vilnius, – 2023, – pp.42-44.; Phraseologisms with a Zoonym Component (Based on Azerbaijani and French Fairy Tales) // – New York: Best journal of innovation in science, research and development, – 2024. Vol. 3, issue 9, – pp.54-59.

və başqaları araşdırıblar. Tədqiqatçıların əksəriyyəti dil vahidlərini dildahili və dillərarası lakunalara ayırırlar. Bizim tədqiqat işimiz müqayisəli-tipoloji xarakter daşdığına görə, biz dillərarası lakunarlıq probleminə nəzər salmaq istədik. İ.A.Sternin və Z.D.Popova *“iki müqayisə olunan dillərin birində bir anlayışın adının mövcud olmaması faktını”* dillərarası lakunarlıq adlandırırlar.²⁰

Frazeoloji lakunlar hər dildə mövcuddur. Hər dildə müqayisə edilən dildə mövcud olmayan ekvivalentsiz frazeoloji vahidlər var. *“Lakunarlıq – universal kateqoriyadır və o bir çox dünya dillərinə məhsusdur”*.²¹ Lakunar frazeoloji vahidlərin dildə yaranmasının əsas səbəbləri aşağıdakılardır:

- milli şüurun xüsusiyyətləri;
- xalqın mədəni-tarixi inkişafının özəlliyi;
- xalqın həyat tərz;
- milli adət və ənənələr və s.

Fəslin ***“Frazeoloji vahidlərin yaranmasında nağılların rolu”*** adlı ikinci paraqrafında bu vahidlərin Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənmə intensivliyi araşdırılır.

Frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti xalq yaradıcılığının məhsuludur. Onlar qədim mətnlərində, folklor nümunələrində mövcuddur və buna görə də frazeologiyani dərinədən öyrənmək üçün dilçilərdən savayı, folklorşünasların, ədəbiyyatşünasların, tarixçilərin köməyinə ehtiyac duyulur. Nağıllar – frazeoloji vahidlərin ən dəyərli və zəngin mənbələrindəndir. Fransız və Azərbaycan nağıllarında rast gəldiyimiz obrazlar bir çox frazeoloji vahidin yaranmasında iştirak edib. Apardığımız tədqiqat nəticəsində aşkar olunmuşdur ki, bəzi formullar dildə nağıl kontekstindən kənar, tam müstəqil şəkildə işlənməyə başlanmış, və bununla da frazeoloji vahid statusunu qazanmışdır.

Fransız nağıllarında rast gəldiyimiz “fée” – “pəri” sözü çoxmənalı sözdür. Müasir fransız dilində bu söz müxtəlif kontekstlərdə işlənir, onun 10 mənası var: 1.pəri; 2.ev işlərini yaxşı

²⁰ Попова, З.Д. Язык и национальная картина мира / З.Д.Попова, И.А.Стернин – Воронеж: изд. ВГУ, – 2002. – 101 с., – с.3.

²¹ Байрамова, Л.К. Лингвистические лакунарные единицы и лакуны // – Вестник Челябинского гос.ун-та, Филология и искусствоведение, – 2011. № 25(240). Вып. 58., – с.22-27., – с. 26.

görən hər bir kəs; 3. kirvə; 4. qoca, çirkin, qəddar cadugər; 5. cəld, əldən becid; 6. sehrbaz; 7. səlahiyyəti çox olan qadın; 8. nağıl qəhrəmanı; 9. evin sevimlisi; 10. gözəl qız.²²

“Fransız və Azərbaycan nağıllarında atalar sözləri” adlı üçüncü paragrafda dilçilikdə atalar sözlərinin frazeologiyaya daxil olub-olunmaması məsələsi ətraflı təhlil olunub. Ş.Balli, M.Tağıyev, H.Bayramov, H.Həsənov, N.Amosova, S.Ojeqov və başqaları hesab edirlər ki, atalar sözləri frazeologiyaya daxil etmək düzgün deyil. Dilçilər fikirlərini əsaslandırmaq üçün müxtəlif arqumentlər gətirir, o cümlədən, atalar sözlərinin cümlə strukturuna malik olmasını və bitmiş bir fikri ifadə etməsini qeyd edirlər.

V.Vinoqradov, V.Qak, Y.Resker, N.Şanski, S.Ksatara, A.Qurbanov, S.Cəfərov, Ə.Orucov, S.Murtuzayev, A.Kunin, A.Molotkov, Y.Stepanov, V.Arxañqelski, A.Reformatski, A.Kojin, N.Şadrin, N.Vəliyeva, G.Sadıxova və başqaları atalar sözlərini frazeologiyanın tərkibində qəbul edirlər. Bu dilçilərin də əsas arqumenti ondan ibarətdir ki, atalar sözləri hazır şəkildə dildə istifadə olunur və məcazi mənaya malikdir.

Fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnlərində atalar sözləri çox geniş işlənir. Misallara müraciət edək:

Fransız nağıllarında:

- Un bienfait reçoit sa récompense – yaxşılıq qiymətləndirilir: *“Un bienfait tôt ou tard reçoit sa récompense”* (“La Belle aux cheveux d’or”. Mme d’Aulnoy);

- Un bienfait n’est jamais perdu – yaxşılıq itməz: *“En vérité, dit-elle, un bienfait n’est jamais perdu”* (“La bonne petite souris”. M-me d’Aulnoy).

Azərbaycan nağıllarında:

- “Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” (“Ağ quşun nağılı”);

- “Ağıl yaşda deyil başdadır” (“Abbas və Gülgəz”).

Qeyd etmək lazımdır ki, müasir fransız və Azərbaycan dillərində bəzi atalar sözləri nağıllarda rast gəldiyimiz formada daha işlənmir. Onların bəziləri semantik, bəziləri struktur-leksik, bəziləri isə hər iki tip dəyişikliklərə məruz qalıb.

²² Définition simple et facile du dictionnaire: [Ressource électronique] / URL: <https://www.linternaute.fr/dictionnaire/fr/definition/fee/>

Fəslin dördüncü paragrafı **“Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin əsas funksiyaları”** adlanır. Burada frazeoloji vahidlərin Fransız və Azərbaycan nağıllarında yeri, mövqeyi, sərhədləri müəyyənləşdirilir. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti insanın zahiri görünüşünü, təbiətini, hərəkətini, hisslərini təsvir etməyə xidmət edir.

1. Hər iki dildə nağıl qəhrəmanlarının zahiri görünüşünü təsvir edən frazeoloji vahidlər aşkar olunmuşdur. Bu ifadələr həm gözəl, həm çirkin zahiri görünüşü təsvir edir. Bəzi misallara müraciət edək:

Fransız dilində gözəl zahiri görünüşü təsvir edən frazeoloji vahidlər:

- jeune bien fait – yaxşı bədən quruluşuna malik olan gənc: *“Et par hasard un Seigneur de la Cour, jeune, bien fait et plus beau que le jour”* (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault);

- plus beau (belle) que le jour – gündən gözəl: *“Et par hasard un Seigneur de la Cour, jeune, bien fait et plus beau que le jour”*. (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault.); *“La première qui vint au monde était plus belle que le jour”* (“Riquet à la houppe”. Ch.Perrault).

Azərbaycan dilində:

- “əlinə su tökməyə yaramaz” ifadəsinə “İmam” və “İlyasın nağılı”nda rast gəlirik. Birinci nağılda yazılır: *“Özü də bir oğlandır ki, heç özü əlinə su tökməyə yaramaz”*. Adını qeyd etdiyimiz ikinci nağılda isə belə bir cümlə vardır: *“Qıza baxıb gördü ki, Züleyxa onun yanında su tökməyə də yaramaz”*.

2. Hər iki dildə insanın mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərini əks etdirən frazeoloji vahidlər aşkar olunmuşdur.

Fransız dilində:

- grandeur d’âme – alicənablıq: *“Tant de soumission et tant de grandeur d’âme sous un si vil habillement”* (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault).

Azərbaycan dilində:

- halal süd əmmiş – namuslu: *“Amma sən, doğrudan da, halal süd əmmiş adamsan”* (“Üç qardaş”)

3. Hər iki dildə insanın psixi-emosional durumunu əks etdirən

frazeoloji vahidlər aşkar olunmuşdur.

Fransız dilində:

a) müsbət emosiyaları ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- éclater de rire – gülməkdən partlamaq: “*Pour époux ! dit le prince, en éclatant de rire*” (“Babiole”. M-me d’Aulnoy);

b) qorxu hissini ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- glacer de crainte – qorxudan dondurmaq: “*...ce qu’il vit d’abord était capable de le glacer de crainte*” (“La Belle au bois dormant”. Ch.Perrault);

c) kədər hissini ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- fondre en larmes – göz yaşlarını axıdmaq: “*La reine, sentant sa dernière heure approcher, dit à son époux qui fondait en larmes*” (“Peau d’âne”. Ch.Perrault);

e) mənfi emosiyaları ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- faire des cris – qışqırmaq: “*À ces mots, le roi fit des cris pitoyables...*” (“Peau d’âne”. Ch.Perrault);

Azərbaycan dilində:

a) müsbət emosiyaları ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- kefi çırtıq çalmaq – xoşbəxt, şən olmaq: “*Bəxtiyarın kefi başladı çırtıq çalmağa*” (“Bəxtiyarın nağılı”);

b) qorxu hissini ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- kürkünə birə düşmək – qorxmaq: “*Vəzirin kürkünə birə düşdü*” (“Simanın nağılı”); “*Ocubunx bunu görüb kürkünə birə düşdü*” (“Simanın nağılı”)

c) kədər hissini ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- öz gününə ağlamaq – öz fikrini çəkmək: “*Yazıq Mütəlib bir başa təkylənib öz gününə ağlayırdı*” (“Şahzadə Mütəlib”);

d) mənfi emosiyaları ifadə edən frazeoloji vahidlər:

- qanının qara vaxtı – hirsli olanda: “*Qanının belə qara vaxtında atası onu çağırırdı*” (“Şəms-Qəmər”)

Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlər nağıl qəhrəmanlarının nitqinə müəyyən çalarlar qatmaqla, onu daha da canlı, emosional və ekspressiv edir.

Fəslin “**Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin funksional-praqmatik xüsusiyyətləri**” adlı paraqrafında isə hər iki xalqın şifahi xalq ədəbiyyatının zəngin növlərindən biri

olan nağıllarda frazeoloji vahidlərin funksional-praqmatik xüsusiyyətləri müqayisə fonunda araşdırılır.

Nağıllarda işlənən frazeoloji vahidləri işlənmə dairəsinə görə üç qrupa ayırmaq olar:

1. Nağıl formulları.

Bu frazeoloji vahidlər adətən nağılların əksəriyyətində təkrarlanır, bu cür ifadələr dilçilikdə və folklorşünaslıqda ənənəvi nağıl formulları adlanır: Fransız dilində: *Il était une fois; il y avait une fois; au temps où les poules avaient des dents et où les chiens n'en avaient pas; au logis de beaux chats blancs* və s. Azərbaycan dilində: *biri vardı, biri yox; təpələrdən yel kimi, dərələrdən sel kimi; az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər; quş gəlsə qanad salar, qatır gəlsə dırnaq; kim yatmış, kim oyaq; bərkidilər çarıqların dabanın, qırdılar yerin amanın* və s.

2. Arxaikləşmiş frazeoloji vahidlər:

Fransız dilində:

- le Soleil habita dans ses douze maisons – il dolandı: “*Quinze fois le Soleil, pour former ses saisons, habita tour à tour dans ses douze maisons*” (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault). Bu cümlədə söhbət on beş ilin dolanıb keçməsindən gedir;

Azərbaycan dilində:

- həmlini /yükünü yerə qoymaq – uşaq həyata gətirmək: “*Gün keçdi, ay dolandı, vədə gəldi çatdı ki, zənən başladı həmlini yerə qoymağa*” (“Əmiraslanın nağılı”); “*Doqquz ay başa gəldi, arvad yükünü qoydu yerə, bir cüt qara qaş doğdu*” (“Qaraqaşın nağılı”).

Fransız və Azərbaycan nağıllarında arxaikləşmiş frazeoloji vahidlərin arasında “ölmək” konseptini əks etdirən frazeoloji vahidlər daha çoxdur. Məsələn: -perdre la vie – həyatını itirmək: “*Dans l'aise, dans l'éclat, dans la pourpre nourrie, ne pourra supporter, sans en perdre la vie*” (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault.); -arriver à sa dernière heure-ölüm ərəfəsində (ayağında) olmaq: “*Arrivée à sa dernière heure elle dit au Roi son Époux ...*” (“Peau d'âne”. Ch.Perrault);

3. Müasir fransız və Azərbaycan dillərində işlənən frazeoloji vahidlər:

Fransız dilində:

- un coup d'État – devlət çevrilişi: “... *il faut faire un coup d'État: allons dans la grande salle du château, haranguer le peuple*” (“La bonne petite souris”. M-me d'Aulnoy);

Azərbaycan dilində:

- ağılına batmaq – inanmaq: “*Bu söz Nurəddünyanın ağılına batdı*”. (“Tapdıq”).

Azərbaycan nağıllarında ritorik sual cümlələrinə də rast gəldik. Bu ifadələrin əksəriyyəti müasir Azərbaycan dilində işlənir. Məsələn, çətin vəziyyətə düşəndə öz-özünə verilən ritorik suallar:

- başıma haranın daşını salım?: “*Fatma üz-gözünü çırpıb şivən saldı ki, ay qardaş, sənə demədimmi içmə su, indi mən neyləyim, başıma haranın daşını salım?*” (“Göyçək Fatma”).

Aparadığımız tədqiqat nəticəsində deyə bilərik ki, fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti müasir fransız və Azərbaycan dillərində işlənir.

Fəslin “**Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin leksik-semantik xüsusiyyətləri**” adlı altıncı paragrafında isə hər iki xalqın nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin dildəki mövqeyi məsələsinə toxunulur, alimlərin müxtəlif yanaşmaları izlənilir. Paraqrafda eyni zamanda topladığımız nümunələrdə müşahidə edilən çoxmənalı frazeoloji vahidlər, frazeoloji sinonimlər, frazeoloji variantlar, frazeoloji antonimlər qısa başlıqlar altında təhlil olunur.

“*Çoxmənalı frazeoloji vahidlər*” bəndində müqayisələr aparılmış, müxtəlif alimlərin fikir və rəyləri tədqiq edilmişdir. Beləliklə, aydın oldu ki, çoxmənalı frazeoloji vahidlər tədqiq etdiyimiz nağıllarda o qədər də çox deyildir. Biz yalnız bir neçə nümunə əldə edə bilmişik: Fransız dilində: prendre congé – bu ifadənin iki mənası var: 1. çıxıb getmək; 2. məzuniyyətə çıxmaq. Fransız nağıllarında bu frazeoloji vahid yalnız birinci mənada işlənir: “*Elles prennent congé du roi, et les voilà toutes quatre en chemin*” (“Finette Cendron”. M-me d'Aulnoy.). Müasir fransız dilində bu frazeoloji vahid hər iki mənada işlədilir.

Azərbaycan dilində: ürək vermək – 1.sevmək: “*Mən onunla əhd-peyman eləmişəm ki, bir özgəsinə ürək verməyim*” (“Şəms-Qəmər”); 2. cəsarətlənmək: “*Oduğunun arvadı əvvəl qorxdı,*

istəmədi alıb içə. Sonra özünə ürək verib, dərvişin tüpürcəyini alıb içdi” (“Qaraqaşın nağılı”).

“Frazeoloji sinonimlər” adlanan bənddə Fransız və Azərbaycan nağıllarında rast gəlinən frazeoloji sinonimlər müqayisə edilir. Frazeoloji sinonimlər iki müstəqil frazeoloji vahid arasında olan cüzi məna çalarlarını dəqiqləşdirməyə xidmət etməklə yanaşı, sözün semantik nüvəsinin genişlənməsinə yardımçı olurlar. Məsələn, fransız dilində “chasser du cœur” – “ürəyindən qovmaq” deməkdir: “*Madame, vos appas ont chassé de son cœur le tendre souvenir de sa première ardeur*” (“Babiole”. M-me d’Aulnoy.). Bu ifadənin sinonimi “éloigner du cœur” – “ürəyindən uzaqlaşdırmaq” mənasına malikdir: “*En effet, ce jeune prince, qui voulait éloigner de son cœur une idée qu’il croyait chimérique*” (“La biche au bois”. M-me d’Aulnoy).

Bu iki ifadə bir semantik nüvəyə malikdir – “ürəyindən çıxarmaq”. Lakin “chasser du cœur” semantik cəhətdən daha kəskin, daha sərtidir. Burda müəyyən qətiyyətlik çaları var “ürəyindən tam çıxarmaq, bu fikrə birdə qayıtmamaq”. Bu ifadənin sinonimi olan “éloigner du cœur” frazeoloji vahidin semantikasında bu qətiyyətlik yoxdur, “uzaqlaşdırmaq, bu haqda düşünməmək” deməkdir. Digər misallarda da, məna çalarları frazeoloji sinonimləri cüzi də olsa, bir-birindən fərqləndirir:

- percer le cœur – ürəyini deşmək: “*Chargé du trait qui lui perce le cœur...*” (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault).

- blesser le cœur – ürəyini yaralamaq: “*Et qui, le cœur percé d’une douleur amère...*” (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault.); “*Sachez, poursuivit-il, que l’aimable personne que vous croyez m’avoir blessé le cœur, est ma fille...*” (“La Marquise de Salusses ou la patience de Griseldis”. Ch.Perrault).

Azərbaycan nağıllarında da frazeoloji sinonimlərə rast gəlmək olar. Məsələn:

- şeytana papaq tikmək: “*Tədbir, tədbir axırda günlərin birində böyük bir yaylaq tikdirdi, gözəl, həm də hiyləgərlikdə də şeytana papaq tikən qızını da aparıb qoydu ora*” (“Ağ quş”);

- şeytana namaz qıldırmaq: “*Xanım, o pul ki, var, şeytana namaz qıldırır*” (“Dərzi şagirdi Əhməd”).

Bu iki ifadə hiyləgərliyin meyarı kimi çıxış edir. Demək olar ki, hər ikisi eyni semantikaya malikdir, lakin “şeytana namaz qıldırmaq” ifadəsi mənaca daha ekspressivdir.

“*Frazeoloji variantlar*” adlı VI paraqrafın üçüncü bəndində Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlər təsnif olunur. Frazeoloji variant bu və ya digər ifadənin leksik ya qrammatik tərkibinin əvəzlənməsi yolu ilə düzəlir. Burada frazeoloji sinonimlərdə müşahidə olunan məna çalarları yoxdur. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin iki cür variantına rast gəlmək olar:

1. Leksik variantlar:

Fransız dilində: se prendre/ se mettre à pleurer – ağlamağa başlamaq: “*Dans cette détresse, elle se prit à pleurer amèrement et à regretter le château de féerie*” (“Gracieuse et Percinet”. Mme d’Aulnoy); “*Là-dessus elle se mit à pleurer si amèrement que quelque chose de moins sensible qu’un amant en aurait été touché*” (“Gracieuse et Percinet”. Mme d’Aulnoy);

Azərbaycan dilində: – ürəyi yuxalmaq / yumuşalmaq – təsirlənmək: “*Hatəm kişinin ürəyi yuxaldı*” (“Əvvəli elə, axırı belə”); “*Bir müddət keçdi, ata ürəyi yidi, padşahın ürəyi yumşaldı*” (“Şəms-Qəmər”)

2. Qrammatik variantlar:

Fransız dilində:

Il était une fois / il y avait une fois – bir dəfə: “*Il était une fois une petite fille si vive et si enjouée que tous les habitants de son village l’aimaient*” (“Le Petit Chaperon Rouge”. Ch.Perrault.); “*Il y avait une fois la fille d’un roi qui était si belle qu’il n’y avait rien de si beau au monde*” (“La Belle aux cheveux d’or”. M-me d’Aulnoy);

-le cœur serré / cœur se serrer – ürəyi sıxılmış/ ürəyi sıxılmaq: “*Un soir que ces enfants étaient couchés, et que le Bûcheron était auprès du feu avec sa femme, il lui dit, le cœur serré de douleur...*” (“Le Petit Poucet”. Ch. Perrault.); “*Désirée sentit alors une douleur sans pareille; son cœur se serra, elle s’évanouit*” (“La biche au bois”. M-me d’Aulnoy).

Azərbaycan dilində:

- ağzı açıq qalmaq / ağzı açıla qalmaq – təəccüblənmək:
“*Tacirin ağzı lap açıq qalmışdı*” (“Vəfalı at”); “*Bu işə camaatın hamısının ağzı açıla qalmışdı*” (“Üçbiğ kosa”).

“*Frazeoloji antonimlər*” adlanan VI paragrafın dördüncü bəndində antonim tərkibli frazeoloji vahidlər təhlil edilir, Fransız və Azərbaycan nağıllarında onların oxşar və fərqli cəhətləri üzə çıxarılır və nəticələr ümumiləşdirilir.

N.F.Seyidəliyev frazeoloji antonimlərin dildə məhdud olmasından yazır və hesab edir ki, “bunlar çox vaxt bir cümlə tərkibində mənanı açıqlayır, ya da dalbadal gələn cümlələrdə hadisələrin gedişində əlaqə yaradır”. Məsələn qismində alim “Qaçaq Nəbi” dastanından Nəbinin dediyi cümləni gətirir: “*Mən səni göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşübsən*”. Digər məsəl: “*Yerin altını da bilir, üstünü də*”.²³ N.F.Seyidəliyev bu məsəli frazeoloji antonim hesab edir. Biz alimin bu fikri ilə razı deyilik və onun gətirdiyi məsəl antonim tərkibli frazeoloji vahidlər sırasına daxil edə bilərik. Bu tipli frazeoloji vahidlərin tərkibində antonim sözlər var, lakin onlar frazeoloji antonim hesab oluna bilməz.

Antonim tərkibli frazeoloji vahidlər sırasına aşağıdakı frazeoloji vahidləri daxil etmək olar:

- yerə-göyə sığmamaq – həddindən artıq çox: “*Vəzirə o qədər xələt verdilər ki, yerə-göyə sığmadı*” (“Şirzad”);

- göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşdü – uzun müddət görmədiyin insanla görüşəndə deyilir: “*Ey Tapdıq, mən səni göydə axtarırdım, yaxşı ki, yerdə əlimə düşmüşsən*” (“Tapdıq”).

Bu frazeoloji vahidlər daha çox ekspressivlik yaratmaq üçün işlədilir. İfadədə əks məna ilə təkrarlanan hissə onun məzmununu daha da şiddətləndirir, birinci hissəyə sanki dəstək verir. Fransız nağıllarında belə hal ilə rastlaşmamışıq.

*Üçüncü fəsildən əldə olunan müddəalar müəllifin qeyd olunan nəşrlərində öz əksini tapıb.*²⁴

²³ Seyidəliyev, N.F. Azərbaycan dastan və nağıl dilinin frazeologiyası: / filologiya üzrə elmlər doktoru dis. / – Bakı, 2007. – 264 s., – s.178.

²⁴ Məmmədova, N.S. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən atalar sözlərinin aksioloji və funksional-praqmatik xüsusiyyətləri // Doktorantların və gənc

“*Nəticə*”də tədqiqat zamanı irəli sürülmüş fikir və mülahizələr və əldə olunan nəticələr aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

1. Linqvo-kulturoloji və koqnitiv-aksioloji aspektlərdə aparılan tədqiqatlar dünyada gedən qloballaşma şəraitində xalqların milli-mədəni kimliyinin qorunub saxlanması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

2. Fransız və Azərbaycan nağılları keçmiş ümumbəşər mədəni irsin ənənələri əsasında yaradılıb, zaman keçdikcə bu ənənələrə milli çalarlar qatılıb və nəticədə milli nağıllar meydana gəlib. Buna görə də, fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnləri dünya milli mənzərəsinin qədim hissəsi kimi, fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnlərində istifadə olunmuş frazeoloji vahidlər isə dünya dil mənzərəsinin qədim və az dəyişən hissəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

3. Fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnlərində bir çox oxşar cəhətlər var. Bu oxşarlıq həm nağılların süjetində, həm oxşar arxetiplərin təsvirində əks olunur. Bir çox dünya xalqlarının nağıllarında olduğu kimi, fransız və Azərbaycan nağılları da, üç əsas hissəyə bölünür: nağılın əvvəli, əsas hissəsi və sonu. Fransız və Azərbaycan nağılları oxşar və fərqli ənənəvi nağıl formulları ilə başlanır və yekunlaşır. Nağılın ortasında medial formullar işlənir.

4. Fransız və Azərbaycan nağılları frazeoloji vahidlərlə zəngindir. Onların əksəriyyəti insanın zahirı görünüşünü, təbiətini, hərəkətini, hissələrini təsvir etməyə xidmət edir. Bu frazeoloji vahidləri komponent tərkibinə görə beş əsas qrupa bölmək olar: somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər, tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər, rəqəm tərkibli frazeoloji vahidlər, onomastik frazeoloji vahidlər və zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər. Ən çoxsaylı qrupu somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər təşkil edir. Fransız nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlər arasında ən produktiv komponent “ürək”, Azərbaycan

tədqiqatçıların XXV Respublika Elmi konfransı, – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu, – 23-24 noyabr, – 2022, – s.136-140.; Frazeoloji vahidlərin yaranmasında nağılların rolu // – Gəncə: GDU, Elmi xəbərlər. Fundamental, Humanitar və təbiət elmləri seriyası, – 2022. № 2, – s. 260-270.; Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin əsas funksiyaları // – Bakı: BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2022, № 4, – s. 57-60.; Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin leksik-semantik baxımdan təsnifatı // “Şuşa ili”nə həsr olunan Gənc alimlərin Beynəlxalq Elmi konfransı, – Gəncə: – 09 dekabr, – 2022, – s. 239-242.

nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlər arasında isə “baş” somatizmləridir. Bunun əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, fransızlar daha çox hisslərə qapılır, Azərbaycanlıları isə idarə edən başdır.

5. Azərbaycan nağıllarında dinlə bağlı frazeoloji vahidlər fransız nağıllarına nisbətən daha çoxdur. Bu fakt Azərbaycan xalqının öz dininə, islam dəyərlərinə daha çox bağlı olduğunu göstərir.

Fransız nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin tərkibində əsasən “üç”, “yeddi”, “yüz”, “min” rəqəmləridir. Azərbaycan nağıllarında ən çox işlənən “bir”, “iki”, “üç”, “yeddi”, “qırx”, “min” rəqəmləridir. Hər iki dildə ən produktiv “üç” və “min” rəqəmləridir.

6. Fransız və Azərbaycan nağıllarında toponimlər və antroponimlər vasitəsilə yaranan frazeoloji vahidlər mədəni-tarixi məlumatlarla zəngindir.

7. Fransız nağıllarında yalnız bir zoonim tərkibli frazeoloji vahid qeydə alınmışdır, Azərbaycan nağıllarında zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər mövcuddur, onların arasında ən produktiv komponent “it” sözüdür.

8. Fransız və Azərbaycan nağıllarının frazeologiyası fransız və Azərbaycan xalqlarının tarixini, milli-mədəni xüsusiyyətlərini, mənəvi dəyərlərini, dünya görüşünü və həyat təcrübələrini özündə əks etdirir.

9. Fransız və Azərbaycan nağılları atalar sözləri ilə zəngindir. Onlar təhkiyə prosesində nağıl qəhrəmanlarının nitqini daha rəngarəng və ekspressiv edir, nağılın bədii təsirini və ibrətini artırır.

10. Dilin leksik fondunun xüsusi bir hissəsini təşkil edən frazeoloji vahidlər, ümumi leksik fonda nisbətən, dəyişikliklərə az məruz qalır. Dilin leksik fondu daim yenilənir, köhnə sözlər istifadədən çıxır, həyat inkişaf etdikcə yeni məfhumlar və onları adlandıran sözlər əmələ gəlir. Frazeologiya isə çox yavaş tempdə inkişaf edir və öz zəngin dil materialından nadir hallarda imtina edir. Bir neçə əsr bundan öncə yaranan fransız və Azərbaycan nağıllarında rast gəldiyimiz frazeoloji vahidlərin əksəriyyəti müasir fransız və Azərbaycan dillərində istifadə olunur.

11. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeologiya rəngarəngliyi və leksik-semantik zənginliyi ilə fərqlənir. Topladığımız nümunələr arasında heyli çoxmənalı frazeoloji vahidlər, frazeoloji sinonimlər, frazeoloji variantlar, frazeoloji antonimlər qeydə alınmışdır.

Dissertasiyanın əsas məzmunu çap olunmuş aşağıdakı məqalələrdə və konfrans materiallarında əks olunmuşdur:

1. Azərbaycan və fransız nağıllarında süjetlərin leksik-semantik oxşarlığı // Karabağ Uluslararası Sosial və Bəşəri Bilimlerde Modern Araştırmalar Konqresi, – Bakı: AMEA Folklor İnstitutu, Nizami Gəncəvi adına ədəbiyyat İnstitutu, Qafqazşünaslıq İnstitutu, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, ADPU, – 17-19 iyun, – 2021, – s. 316-317.
2. Azərbaycan və Fransız dilçiliyində frazeologiyanın tədqiqi məsələləri // 6. Uluslararası Ekonomi ve Sosyal Bilimler Konferansı, – Kipr Elm Universiteti: – 18-19 sentyabr, – 2021, – s.22-23.
3. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən atalar sözlərinin aksiologiyə funksional-praqmatik xüsusiyyətləri // Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXV Respublika Elmi konfransı, – Bakı: Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu, – 23-24 noyabr, – 2022, – s.136-140.
4. Tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər // – Bakı: AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. №9, – s.21-30.
5. Соматические фразеологизмы во французских и Азербайджанских сказках // – Польша: Collogium journal, – 2022. №31(154), – с. 67-72.
6. Frazeoloji vahidlərin yaranmasında nağılların rolu // – Gəncə: GDU, Elmi xəbərlər. Fundamental, Humanitar və təbiət elmləri seriyası, – 2022. № 2, – s. 260-270.
7. Fransız və Azərbaycan nağıllarının əsas arxetipləri // “Təhsil, tədqiqat və innovasiyanın vəhdəti” mövzusunda doktorant və magistrantların IV Respublika elmi konfransı. Magistrant və doktorantların IV Respublika konfransı, – Naxçıvan, – 29 aprel, – 2022, – s.300-304.
8. Структурно-семантические особенности Число содержащих фразеологических Единиц, используемых во французских и Азербайджанских сказках // – Российская Федерация, КБР: Научные известия, – 2022. №30, – с.36-42.

9. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin əsas funksiyaları // – Bakı: BSU, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, – 2022, № 4, – s. 57-60.
10. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin leksik-semantik baxımdan təsnifatı // “Şuşa ili”nə həsr olunan Gənc alimlərin Beynəlxalq Elmi konfransı, – Gəncə: – 09 dekabr, – 2022, – s. 239-242.
11. Fransız və Azərbaycan nağıllarında işlənən frazeoloji vahidlərin komponent tərkibinə görə müqayisəli-tipoloji təsnifatı // – Bakı: ADPU xəbərlər, Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, – 2023. №1(71), – s. 9-18.
12. Structural-semantic analysis of zoonym-containing phraseological units used in French and Azerbaijani fairy tales // Fifteenth International Eurasian Conference on Language and Social Sciences (ECLSS2023), – Lithuania, Vilnius, – 2023, – pp.42-44.
13. Phraseologisms with a Zoonym Component (Based on Azerbaijani and French Fairy Tales) // – New York: Best journal of innovation in science, research and development, – 2024. Vol. 3, issue 9, – pp.54-59.
14. Сопоставительное изучение фразеологических единиц в Азербайджанских и Французских сказках на лингвокультурологическом уровне // – Социально-правовые аспекты языковой политики РФ: опыт сохранения и продвижения языков народов России и мира, – Махачкала, – 15 май, – 2025, – с.28-33.
15. Formulas of Space and Time in French and Azerbaijani Fairy Tales // International Conference on “Second language teaching/acquisition in the context of multilingual education”, – Georgia: – 24-25 October, – 2025, – pp.316-323.

Dissertasiyanın müdafiəsi 25 sentyabr 2026-cı il tarixində saat 16:00 Bakı Slavyan Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.13 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1014, Bakı ş., S.Rüstəm küçəsi, 33.

Dissertasiya ilə Bakı Slavyan Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Bakı Slavyan Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 17 iyul 2026-cı il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 16.06.2026

Kağızın formatı: A5

Həcm: 43814 işarə

Tiraj: 100